Демченко А.В.
студент,
Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара

ТЕМПОРАЛЬНА СИСТЕМА НЕВЛАСНЕ-ПРЯМОЇ МОВИ В РОМАНІ Е. ФОН ХОРВАТА «ЮНІСТЬ БЕЗ БОГА»

Увесь час, що вивчається явище НПМ, різними науковцями було зроблено багато спроб з метою дати визначення невласно-прямої мови. У своїй дефініції поняття В. Шмід робить сильний акцент на функції НПМ, та зазначає, що даний вид передачі чужого висловлювання являє собою «отрывок повествовательного текста, передающий слова, мысли, чувства, восприятия или только смысловую позицию одного из изображаемых персонажей, причём передача текста повествователя не маркируется ни графическими знаками (или их эквивалентами), ни вводящими словами (или их эквивалентами)» [2, с. 225]. Сутність НПМ проявляється у тому, що мова персонажа твору «прихована» під мовою автора, адже, як і мова автора, НПМ ніяк особливо не виокремлюється пунктуаційно, що підтверджується визначенням невласне-прямої мови В. Шміда, і лише зміст речення чи уривку тексту дає змогу зрозуміти, що читач має справу із думками героя літературного твору. Саме в цьому виявляється так звана «двоплановість» НПМ, головна характерна особливість цього типу передачі чужого висловлювання. У невласне-прямій мові автор і персонаж можуть злитися у щось єдине, автор переживає емоції свого персонажу і може виразити їх у вигляді власного слова.

У НПМ є свої, досить чітко виражені граматичні особливості. Ці особливості стають найбільш наочними при зіставленні НПМ з внутрішнім монологом і внутрішнім діалогом – структурами, які виконують аналогічну стилістичну функцію, але різко відрізняються від НПМ граматичними характеристиками. Не дивлячись на те, що в романі Едена фон Хорвата «Юність без Бога» оповідь йде від першої особи, все ж таки і тут можна зустріти багато прикладів саме невласне-прямої мови. Напевне, в цьому й виражається складність цього твору – читачу доводиться слідкувати, коли автор дозволяє головному герою бути оповідачем, а коли головний герой-оповідач є лише посередником, а письменник починає спілкуватися із читачем через невласне-пряму мову.

Заглиблюючись у тему темпоральності в НПМ, К. Я. Кусько стверджує, що найбільш продуктивною структурною моделлю темпоральної системи НПМ є модель «3-я особа однини + претеріт». Причому цей граматичний час використовується для передачі дій у теперішньому часі. Тут лінгвіст також висловлює припущення, чому

саме ця модель найбільш вживана. За її словами, модель «3-я особа однини + претеріт» дає можливість вести розповідь опосередковано, тобто дана модель опосередкована авторським словом [1, с. 38]. Незважаючи на широку поширеність претеріта в НПМ, в даних конструкціях також можна знайти і презентні форми. Як зазначає К. Я. Кусько, вони з'являються переважно в оповіданні від 1-ї особи однини і множини і 2-ї особи однини, у внутрішніх монологах і діалогах [1, с. 41]. Саме до таких випадків належить й НПМ в романі «Юність без Бога». Наприклад:

1) *Warum bin ich nur nicht empört? Weil es arme Kinder sind, die nichts zum Fressen haben? Nein, das ist es nicht.* [3, с. 19]

2) *Das von der Aufsichtsbehörde vorgeschriebene Thema der Aufsätze lautet: «Warum müssen wir Kolonien haben?»Ja, warum? Nun, lasset uns hören!»* [3, с. 2]

3) *Sie schämen sich nicht. Ich rede eine andere Sprache. Sie sehen mich groß an, nur der Verprügelte lächelt. Er lacht mich aus. «Schließt das Fenster», sage ich, «sonst regnets noch herein!». Sie schließen es. Was wird das für eine Generation? Eine harte oder nur eine rohe?* [3, с. 4]

Але неможливо оминути той факт, що в своєму творі Е. фон Хорват вживає й перфект та імперфект для вираження дії теперішньої:

1) *Warum fiel mir nur jenes Bild wieder ein?* [3, с. 27]

2) *Was sagte der Pfaffe?* [3, с. 28]

Специфічною формою темпоральної системи НПМ є також Plq, однак він вживається набагато рідше. Якщо сюжетно-композиційна структура твору передбачає не стільки зображення дії, скільки його результативність, плюсквамперфектні часові форми можуть переважати. Проте, додаючи до вище сказаного, К. Я. Кусько на основі дослідницьких праць Т. Ф. Мартинюка, О. О. Гончарової робить висновок, що саме Plq є показником минулого часу в НПМ [1, с. 40-41].

Якщо говорити про використання минулого граматичного часу у вигляді перфекту та імперфекту індикативу у романі, то вони з'являються за умови, коли в самій невласно-прямій мові передається дія, що відбулася у минулому. Наприклад:

1) *Also hier bist du* [Flieger] *abgestürzt? War es ein Luftkampf oder ein Abwehrgeschütz? Bist du ein Bomber gewesen?* [3, с. 19]

2) *Ist er* [Hauptmann] *etwa in einem Krieg gefallen? Hat er es gewußt, daß er für nichts fällt? Freute ihn noch sein Beruf?* [3, с. 27]

При цьому необхідно зауважити, що вибір граматичного часу відбувається тим самим шляхом, що й реченнях без НПМ. Таким чином, в першому прикладі останнє речення виражає подію, що відбулася раніше за всі інші, тому можна побачити непритаманне для дієслова *«sein»*використання часової форми перфекту.

Однак, в романі можна помітити вираження минулої дії за типовою для невласне-прямої мови моделлю:

1) *Ich starre ihn an. Hatte ich richtig gehört?* [3, с. 24]

2) *Nur der Z blieb stumm. Was war geschehen?* [3, с. 44]

Футуральную семантику Prät(a) в НПМ, за ствердженням К. Я Кусько, можна помітити значно рідше. Є припущення, що футуральне значення претеріта є наслідком подвійної трансформації: претеріт набуває презентного значення, а оскільки це значення іноді співвідноситься з майбутнім, то і претерит через презентне значення зміщується в футуральный часовий план. Значно рідше вживаються в НПМ Fut I. Але дану часову форму можна зустріти в поєднанні з іншими темпоральними формами [1, с. 40].

В романі «Юність без Бога» ситуація із вираженням майбутніх дій складається аналогічним образом як із вираженням дій теперішнього часу. Письменник звертається як до футурума індикатива, так і до презенса індикатива. Наприклад:

1) *Und wenn mir der liebe Gott tausend nackte Mädchen schickt!* [3, с. 40]

2) *Ich werde ihr sagen, sie soll sich nur ja nimmer blicken lassen, und diesem dummen Z werde ich ordentlich seinen Kopf waschen – dabei solls dann bleiben! Schluß!* [3, с. 37]

Невласне-пряма мова є ще погано дослідженим, але тим не менш дійсно яскравим мовностилістичним засобом, за допомогою якого письменник може, по-перше, розкрити увесь свій творчий потенціал, а, по-друге, відкрити та трохи поділитися своїм внутрішнім світом. При цьому в творі можуть бути присутні певні темпоральні зрушення, які допомагають показати всю суб'єктивність авторського слова, яка ґрунтується на зв'язку цього авторського слова із словами його лявоних героїв, що й проявляється в невласне-прямій мові. Але формат оповіді від 1-ої особи в романі «Юність без Бога» також приводить до певної специфіки у використанні граматичних часів. Таким чином, найуживанішими є презенс та претерит індикатив – для дії теперішньої, претерит та плюсквамперфект індикатив – для дії минулої, презенс та футурум індикатив – для дії майбутньої.

Список використаних джерел:

1. Кусько К. Я. Темпоральна система невласно-прямої мови / К. Я. Кусько // Іноземна філологія / За ред. Б. М. Задорожного. – Львів: Вища школа, 1980. – Випуск № 58. – С. 38-43.

2. Шмид В. Нарратология / В. Шмид. – М.: Языки славянской культуры, 2003. – 225 с.

3. Horváth Ö. von. Jugend ohne Gott / Ödön von Horvath. – Berlin: Suhrkamp, 2008. – 148 s.